

Szczecin, dnia 21.03.2023

prof. dr hab. Zdzisław Kroplewski
Instytut Psychologii Uniwersytetu Szczecińskiego

**Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Pauliny Szczepanik
pt. „Wybrane uwarunkowania psychospołeczne a realny vs iluzoryczny
wzrost potraumatyczny u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu”,
napisanej w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Kardynała Stefana
Wyszyńskiego w Warszawie
pod kierunkiem dr hab. Elżbiety Trzęsowskiej-Greszty,
Warszawa 2022, ss. 159**

Recenzje przygotowano na zlecenie Rady Dyscypliny psychologia UKSW

1. Ogólne wprowadzenie

Wiele współczesnych dzieci dotyka problem spektrum autyzmu. Z problemem tym muszą się zmierzyć także rodzice tych dzieci. Tego typu sytuacja może u rodziców prowadzić do wystąpienia objawów stresu pourazowego. Może to mieć duże komplikacje związane z radzeniem sobie oraz z wieloma negatywnymi konsekwencjami dla życia psychicznego, a także dla społecznego funkcjonowania rodziców. Z badań psychologicznych wynika jednak, że część rodziców w takiej sytuacji może przeżywać wzrost potraumatyczny. Stąd też problematyka, którą zajęła się mgr Paulina Szczepanik jest interesująca badawczo, zwłaszcza w perspektywie realnego lub iluzorycznego wzrostu potraumatycznego. Należy więc pochwalić Doktorantkę za wybranie interesującego badawczo tematu, który ma także swoje implikacje praktyczne.

W przedstawionej do recenzji dysertacji doktorskiej podjęto się badania nad uwarunkowaniami realnego i iluzorycznego wzrostu potraumatycznego u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu. Do badań Autorka zastosowała wiele narzędzi badawczych, takich jak:

Kwestionariusz Nadziei Podstawowej (BHI), Kwestionariusz Otwartości na Doświadczenie (OND35), Wielowymiarowa Skalę Spostrzegania Wsparcia Społecznego (MSPSS), Listę Zachowań Alternatywnych (LiZA), Narzędzie do badania ruminacji, Narzędzie do badania realnego vs iluzorycznego PTG, Inwentarz Potraumatycznego Rozwoju (PTGI-R), Listę objawów PTSD - PCL-5, Skalę Satysfakcji z Życia (SWLS). Grupa badawcza liczyła 239 osób (219 kobiet i 20 mężczyzn).

2. Krótka ocena strony formalnej pracy (m.in. struktury, języka, strony graficznej)

Recenzowana dysertacja doktorska podzielona jest na dwie części: teoretyczną i empiryczną. Na część teoretyczną składają się trzy rozdziały, a na część empiryczną cztery. Ósmy rozdział jest podsumowujący badania. Pomiędzy rozdziałami jest równowaga co do ilości stron.

Praca zawiera także bibliografię (200 pozycji bibliograficznych), która ogólnie rzecz ujmując jest zaprezentowana zgodnie ze standardami APA. W opisach bibliograficznych są jednak małe uchybienia, niejednołitości, jak np. w niektórych sytuacjach Doktorantka podaje strony rozdziału książki (np. Cohen S., Syme S. L.; Cieślak R.; Calhun L. G., Cann., Tedeschi R. G. ...), w innych opisach bibliograficznych strony nie są podane (np. Folkman S.; Feleyn-Koczewska M., Ogińska-Bulik N.). W bibliografii nie znajduje się publikacja, na którą Autorka się powołuje (Golan, 2006 ze s. 44, wiersz 10 od góry). Natomiast przypisy zastosowane w pracy są poprawnie skonstruowane. Jednakże na s. 16-17 opis objawów stresu pourazowego nie jest poparty żadnymi przypisami.

Na końcu zawarty jest także spis tabel i rysunków, który jest poprawnie zbudowany. W całości praca składa się ze 159 stron.

Od strony językowej dysertacja nie budzi zastrzeżeń. Jest napisana poprawnym językiem polskim, czyta się ją dobrze. W moim przekonaniu w pewnym momencie opisów wyników badań opracowanych statystycznie zabrakło analiz badanych funkcji psychicznych i zależności między nimi na rzecz tylko technicznego języka statystycznego. Do języka psychologicznego wraca Autorka w rozdziale siódmym. Dysertacja jest bowiem pracą z psychologii i język związany z psychologicznymi prawidłowościami byłby potrzebny (uwaga dotyczy rozdziałów z analizami danych empirycznych).

Od strony edycyjnej praca jest napisana przejrzysto, ze starannością. Znajdują się jednak małe niedociągnięcia. Na stronie tytułowej tytuł pracy niepoprawnie kończy się

kropką. Zdarzają się niepełne linijki w tekście (np. s. 7, 42, 45). Są pewne braki w znakach interpunkcyjnych (np. nie ma kropki na s. 49, wiersz 14 od dołu; niepoprawna interpunkcja na s. 14, wiersz 6-7 od góry; brak tabulatora na s. 58, wiersz 12 od góry). Nie ma uzasadnienia dla pisania terminu poradnie psychologiczno-pedagogiczne z dużej litery (s. 7).

Tabele i ryciny są przejrzyste i poprawnie skonstruowane. Chociaż wydaje się, że niektóre zbiorcze tabele mogłyby być pokazane w tekście w sposób bardziej przejrzysty dla czytającego (ze zmniejszoną ilością zmiennych i zależności – dotyczy to tabeli na s. 90-93). Natomiast zbiorcze tabele, jako matryce z danymi statystycznymi, mogłyby zostać przesunięte do aneksu, zwłaszcza, że w tekście nigdzie nie znalazłem odwołań do tych tabel (numery 11-14).

3. Ocena merytoryczna

Rozdziały 1-3 zawierają teoretyczne wprowadzenie do przeprowadzonych przez Doktorantkę badań.

W rozdziale pierwszym są zawarte analizy dotyczące diagnozy i opieki nad dzieckiem ze spektrum autyzmu. Są tam zawarte analizy związane z klasyfikacją i objawami spektrum autyzmu, jak też i analiza dotycząca opieki nad dzieckiem ze spektrum autyzmu jako wydarzenia traumatycznego. Natomiast negatywne skutki przeżywanego traumy są opisane jako objawy stresu pourazowego. Od strony merytorycznej rozdział ten stanowi wystarczającą podstawę teoretyczną do przeprowadzenia badań empirycznych i zbudowania teoretycznego modelu badań. Od strony formalnej wdarł się jednak tutaj błąd. Mianowicie Autorka zatytułowała ten rozdział tak samo jak paragraf 1.2. Jest to niewątpliwie błąd formalny, który przy ewentualnych publikacjach powinien być usunięty.

W rozdziale drugim znajdują się analizy dotyczące wzrostu potraumatycznego u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu. Autorka analizuje najpierw ogólne modele wzrostu potraumatycznego oraz procesy traumy czy ruminaacji, a także wzrost potraumatyczny w perspektywie realnego, albo iluzorycznego wzrostu. Pewne wątpliwości budzą w tym rozdziale analizy na s. 20 (dolny akapit) dotyczące porównań wzrostu potraumatycznego i innych wymiarów psychologicznych, takich jak: poczucie koherencji, zaradność życiowa, twardość i prężność. Niektóre z tych wymiarów mogą oczywiście występować we wzroście potraumatycznym, ale zbyt powierzchowne stwierdzenia nie wyjaśniają tych powiązań. Poza tym pewien niedosyt budzą analizy w paragrafie 2.3, które dotyczą fundamentalnego zjawiska dla pisanej pracy doktorskiej dotyczące realnego vs iluzorycznego wzrostu

potraumatycznego. W związku z tematem pracy te analizy powinny być jedne z kluczowych ze względu na temat pracy. Są natomiast potraktowane w sposób krótki i trochę powierzchowny. W tym rozdziale Autorka popełnia ten sam błąd formalny jak w poprzednim rozdziale, a mianowicie tytuł paragrafu 2.4 jest tożsamy z tytułem rozdziału drugiego.

W rozdziale trzecim są natomiast analizy teoretyczne dotyczące uwarunkowań psychospołecznych wzrostu potraumatycznego u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu, które są potem przedmiotem badań empirycznych. Są więc tu teoretyczne analizy nadziei podstawowej, otwartości na doświadczenie, wsparcia społecznego oraz zachowań transgresyjnych i ochronnych. Analizy te, jak i analizy we wcześniejszych rozdziałach, stanowią wystarczającą podstawę do zbudowania modelu teoretycznego przeprowadzonych badań empirycznych.

Natomiast rozdziały 4-7 dotyczą badań empirycznych, przy czym rozdziały 4-5 dotyczą metodologii badań, a rozdziały 6-7 zawierają analizy wyników badań własnych Autorki oraz sprawdzenie hipotez i modelu teoretycznego zbudowanego dla przeprowadzenia badań.

I tak rozdział czwarty jest zatytułowany „problem badań własnych”, a piąty „metoda badań”. Nazwy tych rozdziałów budzą trochę moje zastrzeżenia, pewnie lepsze byłoby połączenie obu rozdziałów w jeden i nazwanie go „metodologia badań własnych”. Takie rozgraniczenie jest sztuczne i niepotrzebne, gdyż te informacje dotyczą metodologii badań. Pewne wątpliwości też budzi struktura rozdziału czwartego. Wydaje się, że logiczniejsze by było rozpoczęcie od założeń badawczych wynikających z wcześniejszych teoretycznych analiz, a potem postawienie pytań badawczych i hipotez, które powinny ze sobą współgrać. Potem w tym rozdziale warto by było przedstawić to, co jest w rozdziale piątym, a więc charakterystykę osób badanych, narzędzia badawcze, procedurę badań i zastosowane metody statystyczne. Brak jest wyróżnienia badanych zmiennych i ich dokładnego ścisłego opisanie. Nie ma też uszczegółowienia, jakiego rodzaju są to zmienne (zależne, niezależne, wyjaśniane, wyjaśniające). Nazwy zmiennych znajdują się dopiero w rozdziałach, gdzie są analizy wyników badań.

Analizy w rozdziałach czwartym i piątym budzą moje pytania. Mianowicie występuje dysproporcja pomiędzy pytaniami badawczymi a hipotezami badawczymi. Pytania badawcze są dosyć ogólne i jest ich siedem, a potem są cztery ogólne hipotezy badawcze i po kilka szczegółowych do każdej hipotezy głównej (por. s 55 i 59-61). Tego typu niespójność budzi pytanie o spójność badań. Poza tym biorąc pod uwagę późniejsze analizy materiału badawczego Autorka udziela wiele odpowiedzi na pytania, których nie zadała. Dotyczy to

zwłaszcza zmiennych mediacyjnych i wyjaśniających. Model przedstawiony na rysunku 2 nie jest zgodny z zadanymi pytaniami. Model jest typowo modelem korelacyjno-mediacyjnym, a hipotezy i problemy badawcze tego nie odzwierciedlają.

W rozdziale piątym Doktorantka przedstawia charakterystykę osób badanych. W badaniach uczestniczyło 239 osób, z tym że były to głównie matki, a tylko 20 ojców wzięło udział w badaniach. Autorka tłumaczy tę dysproporcję, która od strony procedury przeprowadzanych badań jest znana w badaniach empirycznych, ale w efekcie doprowadziło to do zmiany tematu pracy, gdy chodzi o grupę badanych. Odrzucenie wyników badań ojców było oczywiście zasadne (choć nie w pełni zrealizowane) od strony metodologicznej. Pewnie na etapie tworzenia pracy doktorskiej trzeba było pomyśleć o zmianie tematu pracy, gdyż dysertacja dotyczy tylko matek dzieci ze spektrum autyzmu, a nie rodziców.

W paragrafie 5.2 są przedstawione zastosowane narzędzia badawcze. Wszystkie narzędzia badawcze są opisane. Opisy zawierają też właściwości psychometryczne zastosowanych narzędzi badawczych. Paragraf ten nie budzi zastrzeżeń.

W paragrafie 5.3 jest opisana procedura przeprowadzonych badań, a w 5.4 zastosowane analizy statystyczne. Zapowiadane w tym miejscu zastosowane statystyki są bardzo solidne dla wyników badań psychologicznych, ale problemem jest to, że wcześniejsze pytania badawcze, hipotezy i model nie zapowiadały tak rzetelnych i szczegółowych analiz statystycznych.

Rozdział 6 zawierają analizę wyników badań własnych (i pewnie taki tytuł tego rozdziału byłby poprawniejszy w stosunku do „wyniki badań własnych”). W rozdziale tym są w sposób rzetelny przedstawione wyniki badań Doktorantki. Analizy te pokazują wiele zależności, które Autorka odkryła w swoich badaniach. Szkoda, że nie zostały one zapowiedziane w metodologicznej części pracy. I tak w paragrafie 6.1 są przedstawione podstawowe statystyki opisowe badanych zmiennych. W tabelach widać wielość zmiennych Autorka badała. Warto by było opisać treściowo te wyniki, a nie tylko przedstawić je w tabeli.

Następne paragrafy w rozdziale szóstym prezentują dokładne analizy statystyczne otrzymanych wyników badań z zastosowaniem modelu regresji dla różnych zmiennych (par. 6.2). Analizy te jednak nie prowadzą Doktorantki do stwierdzenia wniosków co do przeprowadzanych badań (wnioski te będą dopiero w następnym rozdziale). Do sprawdzenia hipotez Autorka zastosowała analizy skupień. Z analiz wynika, że hipoteza H1 została potwierdzona. W następnych analizach test chi kwadrat dla sprawdzenia, czy wyniki w poszczególnych grupach różnią się w korzystaniu pomocy specjalistycznej. Zgodnie z hipotezą nie wykazano różnic związanych z korzystaniem z opieki specjalistycznej ze względu

na zmienne poboczne. W analizie (s. 82) tej wątpliwości budzi badanie płci jako jednej ze zmiennych (grupy kobiet i mężczyzn są bardzo nierównoliczne, więc badania różnic między tymi grupami są niemiarodajne, co wcześniej Autorka wspominała).

W paragrafie 6.5 są przedstawione analizy dotyczące zmiennych wyjaśniających u rodziców (matek). Doktorantka używa tu poprawnie pojęcia zmienna wyjaśniająca, czego niestety nie wprowadziła w rozdziale metodologicznym. Do sprawdzenia tych zależności użyto w pracy analizę wariancji. Badanie to wykazało istotnie statystycznie różnice pod względem zmiennych wyjaśniających u różnych grup matek w zależności od badanych zmiennych psychologicznych (nadzieja podstawowa, ...).

Dla zbadania związków między różnymi zmiennymi w poszczególnych grupach zastosowano r Pearsona (par. 6.6), a następnie zastosowano modele strukturalne, gdzie uwzględniono także mediacje w zależnościach pomiędzy zmiennymi. Opisanie są w par. 6.7 interesujące wyniki badań. Problemem jest jednak to, że w rozdziale metodologicznym te analizy nie były zapowiadane. Pokazane w tym paragrafie modele mogły być wcześniej przedstawione jako modele teoretyczne przeprowadzanych badań. Bardzo ciekawe wyniki przedstawia Doktorantka w paragrafie 6.7.5. Szkoda, że wychodzą one trochę poza zapowiadany wcześniej model badań. W dużej ilości wyników zgubił się trochę główny problem pracy zapowiadany w tytule pracy doktorskiej, a mianowicie „realny vs iluzoryczny wzrost potraumatyczny u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu” na rzecz wielu innych (interesujących) zależności.

W rozdziale siódmym Doktorantka prezentuje dyskusję wyników. Rozdział ten wydaje się najbardziej interesujący, gdyż odpowiada na postawione pytania (czasami też na niepostawione). Jest tu przedstawiony model predyktorów wzrostu potraumatycznego zarówno w ogólnej perspektywie, jak i przy podziale na realny i iluzoryczny wzrost potraumatyczny. Jest też w paragrafie 7.3 podsumowana rola zasobów psychologicznych rodziców dzieci ze spektrum autyzmu. Paragraf 7.4 prezentuje wzorce odpowiedzi na doświadczenie traumatyczne przy różnych uwarunkowaniach i w różnych grupach rodziców. Na koniec (par. 7.5) zostało sprawdzone dopasowanie założonego modelu teoretycznego do sprawdzonego modelu empirycznego. Są w tym paragrafie przedstawione dokładne dopasowania modeli w czterech grupach rodziców.

W rozdziale ósmym są przedstawione wnioski końcowe, podsumowanie i kierunki dalszych badań. W tym rozdziale Autorka w sposób poprawny podsumowuje wyniki swoich badań. Wyniki te są interesujące zarówno badawczo, jak też i mają implikacje praktyczne. Zgodnie z tym, co Autorka napisała wyniki wyznaczają perspektywy dalszych badań.

Podsumowując mogę stwierdzić, że w cała praca doktorska jest interesująca badawczo. Doktorantka nie uniknęła błędów, praca zawiera pewne mankamenty, które w recenzji wyakcentowałem. Nie zmienia to jednak faktu, że Doktorantka podejmując się interesującej i w wielu aspektach nowatorskiej problematyki spełniła wszystkie normy do dalszej samodzielnej pracy naukowej.

Reasumując można stwierdzić, że mgr Paulina Szczepanik w recenzowanej pracy doktorskiej wykazała się oryginalnością rozwiązania postawionego problemu naukowego. Wykazała się też odpowiednią wiedzą teoretyczną w dyscyplinie psychologia, a także umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Mając na uwadze przedstawioną dysertację, po przeprowadzeniu jej oceny pragnę zaznaczyć, że spełnia ona wymagania stawiane przez prawo akademickie pracom doktorskim. Postuluję więc o dopuszczenie mgr Pauliny Szczepanik do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Recenzent

prof. dr hab. Zdzisław Kroplewski